

O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA EPITETNING CHOG'ISHTIRMA TADQIQI. OBRAZLI EPITETLAR

Mamadjanova Maftunahon Uktamovna

Farg'ona davlat universiteti 1-kurs doktoranti

maftuna.mamadjanova85@mail.ru

+998911064643

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillarida muhim ahamiyatga ega bo'lgan epitet badiiy tasviriy vositasining chog'ishtirma tadqiqi, xususan, metaforik epitet haqida so'z yuritilgan. Obrazli epitetlar eng ko'p qismini tashkil etgan metaforik epitet turlari o'zbek va ingliz badiiy adabiyotidan keltirilgan misollar yordamida keng yoritib berilgan.*

Аннотация: *В данной статье речь идет о сравнительном изучении эпитета, имеющего важное значение в английском и узбекском языках, и, в частности, метафорического эпитета. Подробно разъясняются типы метафорических эпитетов, большинство из которых являются образными эпитетами, на примерах из узбекской и английской художественной литературы.*

Annotation: *This article deals with a comparative study of the epithet, which is important in the English and Uzbek languages, and, in particular, the metaphorical epithet. The types of metaphorical epithets are explained in detail, most of which are figurative epithets, using examples from Uzbek and English literature.*

Kalit so'zlar: *taqqoslash, stilistika, yunon tili, mantiqiy ma'no, metafora, qiyosiy va yuqori daraja, qiyosiy tadqiq, sema, metaforik epitet, chog'ishtirma, shaxslashtirish, zosemik(hayvon semasiga xos).*

Ключевые слова: *Сравнение, стилистика, греческий язык, логическое значение, метафора, сравнительный и высший уровень, сопоставительное исследование, сема, метафорический эпитет, зоосемия (характеристика семы животных).*

Key words: *Comparison, stylistics, Greek language, logical meaning, metaphor, comparative and higher level, comparative study, sema, metaphorical epithet, personification, zoosemic (characteristic of animal sema).*

Hozirgi kunda chet tillarini o'zbek tillari bilan taqqoslab o'rganish samaraliroqdir. Turli tizimli tillar uslubiy vositalarini o'rganishda qiyoslab, taqqoslab o'rganish orqali ko'plab natijalarga erishilgan. O'zbek tilini boshqa tillar bilan

taqqoslab, ko'plab tilshunoslarimiz tadqiqotlar olib borishgan. Va ularning tadqiqotlari natijasida bugun tilshunosligimizda ajoyib nodir manbalar yaratilib kelinmoqda. Ushbu ilmiy maqolada ham o'zbek va ingliz tillarida epitet badiiy tasviriy vositasini qiyoslab tahlil qilishga harakat qilingan. Stilistika va she'riyatning eng mashhur atamasi - bu epitet. Epitet yunon tilidan olingan bo'lib, uning o'rniga "odatda she'riyat va stilistikada ishlatiladigan so'z birikmasiga qo'shilgan sifat" degan ma'noni anglatadi. Boshqacha qilib aytganda, bu temirchini chiroyli va harakatlanuvchi tarzda tasvirlashga yordam beradi. Epitet tasvirlanayotgan narsaga ko'proq rang, uslub va go'zallik beradi. Shuning uchun epitet - uslubiy tushunchalarning eng muhim va asosiy atamalaridan biri.

Epitet qadimgi asrlardan o'rganilgan va u yerda ko'plab tadqiqotlar va ma'lumotlar to'plangan. Bu so'z birinchi navbatda Aristotel va Kvintilian asarlari tomonidan ishlatilgan. Aristotel epitet metafora kabi bir narsa ekanligini ta'kidlagan. Agar kimdir metafora ishlatasa, u so'zni asosiy ma'nosidan bir oz farq qiladigan tarzda ishlatadi. Metafora yozma ravishda ingliz tiliga qaraganda tez-tez uchraydi va ko'pincha juda she'riy tuyuladi. Hozirgi kunga qadar ushbu uslubiy vositaning eng murakkab va kam tadqiq etilgan jihat uni semantik printsipga ko'ra tasniflashdir. Biz taklif qilgan semantik tasnifning boshlang'ich nuqtasi I.R.Galperinning epitetlarni "bog'langan" va "bog'lanmagan" turlarga bo'linishidir. Bu "assotsiyalangan" va "assotsiyalanmagan" deb ham yuritiladi. Komponentlarni tahlil qilish M.D.Stepanova tomonidan taklif qilingan bir qator inglizcha lug'atlardan foydalangan holda amalga oshiriladi. Ushbu maqolada epitetning semantik tuzilishini shakllantirish uchun tegishli bo'lgan va ta'rif va tavsif o'rtasidagi semantik aloqaning tabiatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan semalarni o'zbek va ingliz tillaridagi metaforik epitetlar misolida ko'rsatib o'tamiz.

Majoziy (obrazli) epitetlar guruhining eng ko'p qismini metaforik epitetlar tashkil etib, ular mazmunan boydir. Metaforik epitet, har qanday metafora singari, so'zning sub'ekt-mantiqiy va kontekstual ma'nolarining o'zaro ta'siriga asoslanadi. Epitetning yangi paydo bo'lishi yoki yo'q bo'lib ketishiga qarab, uni qo'llash chastotasiga qarab, epitetda kontekstual yoki sub'ekt-mantiqiy ma'no ustun bo'lishi mumkin. Masalan, bunday epitetlarda *butterfly word* (Cp. **The little yes, gone on a breath! why should one be pinned down by that butterfly word? - D.L., L.L., p. 43), a sparrow of a man (cp.: He was a cocky little sparrow of a man. - S.G., W.W. , p. 297)** so'zning predmet-mantiqiy ma'nosi ustunlik qiladi. Bu kabi misollarda epitet tomonidan yaratilgan tasvir hali o'zining yangiligini, o'ziga xosligini yo'qotmagan va shuning uchun o'quvchi tomonidan deyarli vizual tarzda qabul qilinadi. Xuddi shu epitetlarda *moon face* (J.P., B.D., p. 186), *oy yuz, quyoshli*

qalb, otashin qalb, toshbag'ir odam, pig eyes (E.W., H.D., p. 261), spider arms (D.S., S.L., p.21) so'zning predmet-mantiqiy ma'nosi biroz susaytirilan. Tez-tez ishlatilishi natijasida bu epitetlardagi obraz o'zining dastlabki yangiligi va o'ziga xosligini yo'qotdi, kontekstual ma'no sub'ekt-mantiqiy ma'nodan ustun kela boshlaydi. Shu sababli, ikki xil printsipga ko'ra tasniflarning kesishishini va ikki xil mezonning o'zaro bog'liqligini kuzatish mumkin: ma'lum bo'lib turibdiki, epitetning aniqlanayotgan so'z bilan birikmasi barqarorlik darajasining oshishi kontekstual ma'noning oshishiga va uning sub'ekt-mantiqiy ma'nodan ustun bo'lishiga olib keladi. Bu jarayonning yakuniy nuqtasi berilgan tipik kontekstlar guruhi uchun dastlabki lug'at ma'nosining to'liq siljishi hisoblanadi: kontekstual (metaforik) ma'no so'zning semantik tarkibiga kirib, yangi lug'at ma'nosiga aylanadi. Metaforik epitetlarda sodir bo'ladigan semantik jarayonlarni komponent tahlili nuqtai nazaridan eng aniq ko'rsatish mumkin. Epitet ma'nosi tuzilishini komponentli tahlil qilish, agar ma'no tarkibi deganda "ma'lum bir ma'noda mustahkamlangan predmet yoki hodisa belgilarining yig'indisi" tushunilsa, metaforik ma'no tarkibida belgilanayotgan so'z ma'nosi ta'sirida sezilarli o'zgarishlar sodir bo'lishini ko'rsatadi.

Misollarni ko'rib chiqamiz:

1. "Thank goodness, the long day is over" - her greengage eyes opened (K.M., G.P., p. 55)*
2. A great baying laugh made all three turn round (A.H., A.H., p. 146).
3. ... run for money, trot for wages on piece work at a bob a puff rising bit by bit to a guinea a gasp and retiring through old age at thirty - two because of lace-curtain lungs, a football heart, and legs like varicose bean-stalks (A.S., L.R., p. 39).
4. Oy yuzli Kumushning jamoli go'yoki Otabekning hayolida muxrlanib qolgandek edi. (A.Q.O'.K).

Birinchi misolda, berilgan "greenage" so'zi "**a kind of plum with greenish - yellow skin and flesh and a fine flavour**" ma'nosini anglatib, quyidagi semalarni ajratib olish mumkin: 1) meva, 2) aniq shakl, 3) yashil-sariq rang, 4) ta'm, 5) nozik hid. "**Greengage eyes**" birikmasida "greenage" so'zi ma'nosida "eyes" so'zi ta'sirida sema qayta taqsimlanadi: predmet munosabati semasi xiralashib, rang semasi birinchi o'ringa chiqadi.

Majoziy epitetning qiziqarli turi - jonsiz narsalarga jonli mavjudotlarning xossalari va atributlarini ko'rsatishga asoslanganligidadur. Bunday epitetlarni timsollovchi yoki shaxslashuvchi deb atash mumkin. Shaxslashuvchi epitet tur muvofiqligining buzilishiga asoslanadi: o'z semantikasida tirik mavjudotni belgilashi kerak bo'lgan sifat ot bilan birlashtirilgan, jonsiz predmetni bildiradi. Odatiy

muvoftlikning bunday buzilishi sema tarkibining o'zgarishi bilan birga keladi: o'zining semantik tarkibida "jonli" semasiga ega bo'lgan ta'rif ta'siri ostida, xuddi shu sema aniqlanganning semantik tuzilishi asnosida ham paydo bo'ladi.

Misollarga murojaat qilamiz:

1. I'm trotting up the path out of the gates and turning by that bare - faced, big - bellied oak tree at the lane end (A.S., L.R., p. 11).

2. A grey striped cat arched its back doubtfully near an anaemic maple tree (J.L., L.H., p. 9)«

3. Zebi tashqariga chiqib, etagi keng hovlini ko'rdu, tez ichkari tomon yurib ketdi. (A.Q.O'.K).

4. Barglari dilimdek titragan ko'ngil...(Muhammad Yusuf).

Ushbu misollarning barchasida ta'riflar odatda tirik mavjudotlarning nomlari bilan birlashtirilgan bo'lib, goho ularning tana qismlarini bildiruvchi sifatlar bilan ifodalanadi (**narrow - shouldered, bare - faced, big - bellied**), yoki tegishli kasalliklar (**rachitic, anaemic**), yoki ularning ichki xususiyatlarini (**thievish, pitiless**) ifodalaydi.

Hatto tilshunos olim A.A.Potebnya ham bo'laklarning semantikasiga xos bo'lgan xususiyatni shunday tasvirlash xususiyatini qayd etganki, "u ko'paytirilganda uning shaxsning sa'y-harakatlari natijasida yuzaga kelgan xotirasi saqlanib qoladi, shu tufayli bo'lakdagi bu xususiyat ma'lumotlarga ma'lum bir vaqtda taqdim etiladi."⁹⁰ Shaxslashtiruvchi epitetlarning xilma-xilligi antroponimik epitet, ya'ni jonsiz narsalar yoki hayvonlarga faqat odamga xos bo'lgan sifatlarni o'tkazilishini namoyon etadi. Antroponimik epitetdagi sifatlovchi va ta'riflanayotgan bog'lovchi semantik munosabatlar timsollovchi epitetdagi semantik munosabatlar bilan butunlay bir xil bo'lib, birgina farqi shundaki, animatsiya semasi antroponimik epitetda yuz semasi bilan toraygan va bu sema yuz ta'rifdan belgilangan ob'ekt yoki hayvonga o'tkaziladi, masalan:

1. The yellowest and most obstinate of the leaves had been torn from their moorings by the October gales, and fluttered down on to the damp pavement like tears shaken from the wrath - bearing tree (J.W. , H.D., p.24-7).

2. As I walked towards the staff Restaurant past the melancholy adjutant stork, standing one legged and gloomy in its paddock... (A.W., Zoo, p. 34).

Metaforik epitetning yana bir turi zoosemik epitet bo'lib, u hayvonlarning belgilari yoki sifatlarini odamga nisbatlash asosida qurilgan.

⁹⁰ А.А.Потебня. Из записок по русской грамматике, т.1. Харьков, 1889, 138-бет.

Odatda, zoosemik epitet ot bilan ifodalanadi - hayvon nomi va muallifga kulgili yoki xunuk ko'rinadigan inson tanasining har qanday qismini ifodalashga aytiladi, masalan:

1. The eyelids come down over his little tortoise eyes as though to shut us all out (A.W., Zoo, p. 110).
2. It was strange that this little bald-headed man with monkey face should have aroused in the alien woman so devastating a passion (W.M., P.V. , p. 181).
3. A line of potbellied pop-eyes gleamed at me and a row of goldfish mouths opened and wiggled gold teeth at me (A.S., L.S., p. 39).
4. Nega xayrlashding, ohu ko'zli yor...(A.Oripov "Ayol")

Ushbu xilma-xillik epitetlarining semantik tuzilishida har doim bir xil turdagi semani qayta taqsimlash jarayonlarida sodir bo'ladi; u yoki bu hayvon bilan ob'ektiv korrelyatsiya semasining semantik tuzilishining kuchaytirilgan va asosiy qismiga tushirilgan; hayvon tanasining belgilangan epitet guruhiga mos keladigan qismiga xos bo'lgan qandaydir xarakterli xususiyatni bildiruvchi sema (yoki semalar) asosiy planga olib chiqiladi. Ko'pincha tashqi xususiyatlarning semalari ajralib turadi, ular vizual majoziy tasvirlarni keltirib chiqaradi. Shunday qilib, "tortoise" so'zining ma'nosida (1 misolga qarang) "kichik, dumaloq, qovoqlari og'ir, ajinli" semalari birinchi o'ringa chiqib, toshbaqa ko'zining xarakterli tashqi belgilarini ajratib ko'rsatadi. "Monkey" so'zining semantik tuzilishida (2-misolga qarang) "kichik, ajinlangan, bo'rttirilgan harakatchan," maymun "yuz"ining xarakterli xususiyatlarini epitet orqali inson tanasiga o'xshatilib(metaforik usul bilan) ko'chirib o'tkazilyapti." "Goldfish" so'zi ma'nosida (3-misolga qarang) baliq og'zining belgilariga mos keladigan "katta, yumaloq, tinimsiz jim ochiladigan" semalari birinchi o'ringa chiqadi - shu tariqa individni aks ettiruvchi vizual tasvir yaratiladi.

Shunday qilib, epitet badiiy tasviriy uslubiy vositasi o'zbek va ingliz tillarida semantik tamoyilga ko'ra ikkita katta asosiy guruhga bo'linadi: mantiqiy jihatdan bog'langan va mantiqiy jihatdan bog'lanmagan epitetlar. Epitet tarkibidagi sifatlovchi va ta'riflanayotgan ob'yektning bir-biriga ma'no jihatdan mos kelishi bunda yetakchi o'rin egallaydi. Epitetning muhim belgilariga asoslangan holda semantik tamoyilga ko'ra tasniflash, uning har bir modelini turli tamoyillar bo'yicha tasniflash va guruhlariga ajratish, o'z navbatida, uning murakkab tilshunoslik birligi ekanligining yana bir dalilidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YHATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2021 yil, 6-may kuni "Xorijiy tillarni rivojlantirishga bag'ishlangan" videoselektordagi nutqi.
2. A. Shomaqsudov, I.Rasulov, R.Qo'ng'urov, H.Rustamov. O'zbek tili stilistikasi.- Toshkent: 1983.-B.45.
3. А.А.Потебня. Из записок по русской грамматике.- Москва. 1976.-С.174.
4. А.Зеленский. Эпитет на русском языке.- Москва. 1913.-Б.37.
5. A.Reum. A Dictionary of English Style. -Leipzig. 1931.-P.125.
6. N.Y. A Dictionary of English Phrases.-London. 1922.-P.85.
7. А.М.Мухин. О категории падежа в современном английском языке.- ВЯ. 1957. № 2. - С. 27.
8. А.А.Потебня. Из записок по русской грамматике. - Москва. 1976.-С.125.
9. Б.В.Томашевский. Язык и стиль.- Москва. 1952. -С. 34.
10. Б.В.Томашевский. Язык и стиль. - Москва. 1952. -С. 36.

